

Kaspars Balodis, *Dr. jur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors

PRETTIESISKI DARĪJUMI KOMERCTIESĪBĀS: CIVILLIKUMA 1415. PANTS UN KOMERCLIKUMS

UNLAWFUL TRANSACTIONS IN COMMERCIAL LAW: ARTICLE 1415 OF THE CIVIL LAW AND THE COMMERCIAL LAW

Atslēgvārdi: komersants, komercdarbība, prettiesiski darījumi, likumiskie aizliegumi

Key words: merchant, commercial activity, unlawful transactions, legal prohibitions

Summary

According to Article 1403 of the Civil Law of Latvia, a legal transaction is a performance of a permissible action aimed at establishing, changing or terminating legal relations. Article 1415 of the Civil Law stipulates that an impermissible or indecent action, the purpose of which is contrary to religion, laws or good morals, or which is intended to circumvent the law, may not be the subject-matter of a legal transaction; such transaction is void. The prohibition of unlawful transactions is a restriction of private autonomy. One of the main aims of the Commercial Law of Latvia is to ensure a wide private autonomy in commercial transactions. Nevertheless, there are quite a few provisions in the Commercial Law that prohibit certain transactions or activities, thereby making them unlawful and void in the sense of Article 1415 of the Civil Law. These restrictions found in the Commercial Law are introduced in order to maintain legal certainty in commercial activity and to ensure the interests of merchants and third persons taking part in commercial transactions.

Ievads

Kā norādīts Civillikuma (turpmāk arī – CL) 1403. pantā, tiesisks darījums ir atļautā kārtā izdarīta darbība tiesisku attiecību nodibināšanai, pārgrozīšanai vai izbeigšanai. Tātad tikai atļauta darbība, kas izdarīta, lai radītu tiesiskas sekas, ir tiesisks darījums. Tiesiskā iekārta atbilstoši universālam principam neatzīst

darījumus, kas ir pretrunā ar tiesību normās vai ļaunā apziņā nostiprinātiem uzskatiem par to, kāda tiesību subjektu rīcība ir uzskatāma par pieļaujamu. Līdz ar to tiesiska darījuma pretstats ir prettiesisks darījums, turklāt pēdējais nevar radīt tiesiskas sekas. Latvijas tiesību sistēmā galvenā norma, atbilstoši kurai nosakāms darījumu prettiesiskums, ir CL 1415. pants. Saskaņā ar minēto Civillikuma pantu neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā.

Viena no četrām CL 1415. pantā minētajām prettiesisku darījumu grupām ir labiem tikumiem pretēji darījumi. Labi tikumi ir ģenerālklauzula, kas atspoguļo sabiedrībā valdošo morāli. Tādēļ darījuma atbilstība labiem tikumiem ir nosakāma, katrā konkrētā gadījumā izvērtējot to, vai darbība, kas ir attiecīgā darījuma priekšmets, atbilst tam, kas sabiedrībā tiek uzskatīts par vispārēji pieņemamu un atļautu. Savukārt visus iespējamus darījumus, kas pretēji likumam, vienā pašā CL 1415. pantā nav iespējams norādīt, tādēļ konkrēti likumiskie aizliegumi ir atrodami citās Civillikuma normās vai citos likumos, tostarp Komerclikumā (turpmāk arī – KCL). Atbilstoši Komerclikuma mērķiem tā noteikumi ir domāti nevis privātautonomijas ierobežošanai, bet gan tās vispusīgai veicināšanai komerciālās apgrozības jomā. Tomēr Komerclikumā ir paliels skaits tādu normu, kuras CL 1415. panta izpratnē ir uzskatāmas par likumiskiem aizliegumiem un kurām pretēji darījumi tādēļ ir prettiesiski. Šajā rakstā, liekot uzsvāru uz likumam pretējiem darījumiem, nevis uz pārējām CL 1415. pantā minētajām prettiesisku darījumu grupām, tiks aplūkoti galvenie likumiskie aizliegumi, kas Komerclikumā ietverti, lai novērstu noteikta veida darījumus, kā arī raksturoti šo aizliegumu iemesli.

1. Darījumu aizliegumu vispārējs raksturojums komercēsībās

Kā noteikts KCL 3. panta pirmajā daļā, komercdarbību regulē Komerclikums, Civillikums un citi likumi, kā arī Latvijas Republikai saistošās starptautisko tiesību normas. Līdz ar to CL 1415. pants kā darījumu prettiesiskuma noteikšanas un šādu darījumu spēkā esamības mēraukla attiecas arī uz komersantu kā komercdarbības subjektu noslēgtajiem darījumiem (plašākā nozīmē – uz visām darījumveida darbībām). Minētais vienlīdz attiecas arī uz paskaidrojošo CL 1592. panta noteikumu, saskaņā ar kuru neviens līgums, kas veicina kaut ko pretlikumīgu, netikumīgu vai negodīgu, nesaista. Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka CL 1592. pantā attiecībā uz līgumiem atkārtots un precizēts tas, kas jau noteikts CL 1415. pantā, un CL 1592. pants nepaplašina CL 1415. panta piemērošanas robežas.¹

¹ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Otrais izdevums. Rīga: Mans īpašums, 2000, 120. lpp.; Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 213. lpp.

Komerctiesības ir civiltiesību apakšnozare, kurā privātautonomija un no tās izrietošā līgumu brīvība ir plašākā nekā Civillikumā ietvertajās vispārējās civiltiesībās. Ņemot vērā to, ka Komerclikuma galvenais mērķis ir vienkāršot un paātrināt komerctiesisko apgrozību, kas iespējams, privātautonomiju paplašinot, nevis to nevajadzīgi ierobežojot, arī tiesību doktrīnā parasti tiek aplūkotas šā likuma sniegtās iespējas, nevis šajā likumā noteiktie aizliegumi. Likumiskie darījumu aizliegumi, kuru arī komerctiesībās ir samērā daudz, nereti paliek otrā plānā. Tomēr minētie aizliegumi Komerclikumā ir noteikti konkrētu mērķu sasniegšanas nolūkā, jo absolūta privātautonomija nepastāv arī komerctiesībās. Tādēļ attiecīgajām noteiktus darījumus aizliedzošajām Komerclikuma normām ir pievēršama uzmanība privātautonomijas ierobežojumu kontekstā.

Runa ir nevis par imperatīvām normām vispār, kādu Komerclikumā kā jebkurā citā likumā ir ne mazums, bet gan par absolūta rakstura aizliegumiem, kuru mērķis ir nepieļaut noteikta veida darījumus, tiesiskiem darījumiem līdzīgas darbības vai attiecīgo darbību kopumu. Proti, par likumiskiem aizliegumiem, kuriem pretēji darījumi nav spēkā, ir uzskatāmas nevis jebkādas tādas Komerclikuma normas, kurās norādīts, ko un kā vajag darīt, bet gan tādi likuma noteikumi, kas noteic, ko nedrīkst darīt. Attiecīgajās tiesību normās parasti lietoti vārdi “nav spēkā”, “nedrīkst”, “nevar”, “nav atļauts” un tamlīdzīgi. Nosakot darījuma neatbilstību likumam, ir jāveic attiecīgā darījuma priekšmetu veidojošās darbības (izņēmuma gadījumā – bezdarbības) tiesiskā kvalifikācija, turpretī darījuma dalībnieku motīvi, nākotnes nodomi vai ieceres, kas tos pamudinājuši noslēgt darījumu, nav pietiekams iemesls darījuma atzīšanai par likumam pretēju un tādēļ spēkā neesošu.²

Minētos aizliegumus, kuri sīkāk aplūkoti turpmāk, ir jānošķir no tādiem imperatīviem likuma noteikumiem, kas noteikti trešo personu interesēs un ir nevis vērsti uz komersanta darījumu novēršanu, bet gan nodrošina komersanta darījuma partneru paļaušanos uz to, ka komersantam vai viņa likumiskajam pārstāvim piemīt noteiktas tiesību apjoms. Piemēram, saskaņā ar KCL 223. panta trešās daļas pirmo teikumu valdes pārstāvības tiesības attiecībā uz trešajām personām nedrīkst ierobežot. Minētais nenozīmē, ka iekšēji pārstāvības varas ierobežojumi, kurus sabiedrība noteikusi valdei, būtu prettiesiski un spēkā neesoši, tomēr tie darbosies tikai tiesiskajās attiecībās starp sabiedrību un tās likumisko pārstāvi – valdi, bet nebūs saistoši trešajām personām.

² Balodis K. Civillikuma 1415. pants un tā piemērošanas robežas. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujāmība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 46. lpp.

2. Komercdarbības izvēles ierobežojumi

Saskaņā ar KCL 4. panta otrajā daļā noteikto komersantam ir tiesības brīvi izvēlēties komercdarbības veidus, kas nav aizliegti ar likumu. Līdz ar to tāda uz peļņas gūšanu vērsta personas sistemātiska, patstāvīga darbība, ja tā ir aizliegta ar likumu, nevar tiesiskā ziņā tikt uzskatīta par komercdarbību. Absolūti spēkā neesoši parasti būs arī darījumi, kas noslēgti minētās aizliegtās un prettiesiskās komercdarbības ietvaros. Tiesību normas, kas nosaka komercdarbības aizliegumus, ir meklējamas nevis Komerclikumā, bet gan citos likumos.

Komerctiesību literatūrā kā aizliegtas komercdarbības piemērs ir minēta kodolieroču, ķīmisko, bioloģisko, bakterioloģisko, toksisko vai citu masveida iznīcināšanas ieroču izgatavošana, glabāšana, pārvietošana, lietošana vai izplatīšana, par ko Krimināllikuma 73. pantā ir noteikta kriminālatbildība, turklāt Latvija ir pievienojusies vairākām starptautiskām konvencijām, kuras nosaka masu iznīcināšanas ieroču izstrādāšanas un izgatavošanas aizliegumu.³

Tātad noziedīgi nodarījumi var izpausties arī tādu darījumu noslēgšanā, par kuriem Krimināllikumā (turpmāk arī – KL) noteikta kriminālatbildība. Attiecīgā norma Krimināllikumā līdz ar to var tikt uzskatāma par likumisko aizliegumu CL 1415. panta un KCL 3. panta otrās daļas izpratnē. KL 208. pants paredz kriminālatbildību par nodarbošanos ar uzņēmējdarbību, attiecībā uz kuru pastāv speciāls aizliegums. Senāts ir pamatoti atzinis, ka uzņēmējdarbība, kas veikta ar nelikumīgiem, mājas apstākļos izgatavotiem alkoholiskajiem dzērieniem un nezināmas izcelsmes spirtu, kas satur arī toksiskas un indīgas vielas, ir kvalificējama kā aizliegta uzņēmējdarbība KL 208. panta izpratnē, jo atļauju darbībai ar nelikumīgiem alkoholiskajiem dzērieniem valsts neizsniedz.⁴ Raugoties no Komerclikuma normatīvā regulējuma viedokļa, minētā aizliegtā uzņēmējdarbība, ja ar to nodarbojas komersants, ir atzīstama arī par KCL 3. panta otrās daļas pārkāpumu.

Par komercdarbības aizliegumu turpretī nav uzskatāma KCL 4. panta trešajā daļā noteiktā prasība saņemt atļauju (licenci) atsevišķu veidu komercdarbībai.⁵ Senāts ir atzinis, ka personu sistemātiska ekonomiskā darbība, realizējot par samaksu Latvijas teritorijā ievestās akcīzes preces – tabakas izstrādājumus un alkoholiskos dzērienus –, minēto uzņēmējdarbību neregistrējot un nesaņemot speciālās licences, ir atzīstama par uzņēmējdarbību bez reģistrēšanas un bez atļaujas (licences) KL 207. panta izpratnē.⁶ Tātad attiecīgas komercdarbības veikšana bez licences var būt pamats personas (komersanta) kriminālatbildībai

³ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komercdarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. panti). [B. v.]: SIA "A. Strupiņa juridiskais birojs", 2003, 36., 37. lpp.

⁴ Sk. Senāta 15.11.2013. lēmumu lietā Nr. SKK-371/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

⁵ Strupiņš A. 2003, 36. lpp.

⁶ Senāta 04.06.2019. lēmums lietā Nr. SKK-111/2019 5.1., 5.2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

vai noteiktos gadījumos – administratīvajai atbildībai, taču tā parasti neietekmēs noslēgto darījumu spēkā esamību.

KCL 4. panta otrās daļas vārdi “kas nav aizliegti ar likumu” ir atzīstami par būtiskāko normu Komerclikumā, kura komerc tiesībās konkrētīzē CL 1415. pantā noteikto likumam pretējo darījumu jēdzienu, jo valsts tiesiskā iekārta nevarētu atzīt par pieņemamu tādu situāciju, kurā tiktu atzīta nelikumīga komercdarbība un tās ietvaros noslēgti darījumi.

3. Firmas izvēles aizliegumu piemēri

Tā kā komersanta firmu izvēlas pats komersants, tad arī firmas izvēle kā darījumu veida darbība ir pakļauta likumā noteiktajiem ierobežojumiem, kuru pārkāpuma gadījumā firma ir pretēja likumam. Vairums Komerclikumā noteikto aizliegumu, kuri attiecas uz firmas izvēli, ir tik tieši un nepārprotami, ka to pārkāpums, ja šāda firma vispār tiktu pieteikta ierakstīšanai komerc reģistrā, būtu acīmredzams. Piemēram, saskaņā ar KCL 29. panta trešo daļu firmā nedrīkst ietvert vārdus “Latvijas Republika” un to tulkojumu svešvalodā. Tāpat firmā nedrīkst ietvert valsts vai pašvaldību institūciju (iestāžu) nosaukumus, kā arī vārdu “valsts” vai “pašvaldība” (KCL 29. panta piektā daļa).

Viens no firmas izvēli ierobežojošiem aizliedzošajiem noteikumiem KCL 29. panta pirmajā daļā ir ietvertā norma, ka firmā nedrīkst ietvert maldinošas ziņas par komerc tiesiskajā apgrozībā svarīgiem apstākļiem, it īpaši par komersanta vai komercdarbības veidu vai arī par komercdarbības apjomu. Minētā komerc tiesību norma ir atvasināta no firmas patiesuma principa. Kā uzsvērts Vācijas tiesību doktrīnā, tad firmas patiesuma princips izvirza prasību, lai firma kā komersanta nosaukums korekti atbilstu komersanta uzņēmuma situācijai.⁷

Ja komersants izvēlēties firmu, kura, iespējams, maldina komerc tiesiskās apgrozības dalībniekus, tad likuma pārkāpuma konstatēšana var prasīt padziļinātu izvērtējumu, jo KCL 29. panta pirmā daļa ir saturiski samērā ietilpīga. Kādā lietā, kas saistīta ar maldināšanas aizlieguma iespējamo pārkāpumu, Senāts piekrita pārsūdzētajā Administratīvās apgabaltiesas spriedumā sniegtajai KCL 29. panta pirmās daļas interpretācijai, atbilstoši kurai SIA *IKSpēdītor* nedrīkstēja mainīt firmu uz SIA *IK SPEDITOR*, neraugoties uz to, ka minētā Latvijas sabiedrība ar ierobežotu atbildību gribēja firmu pielāgot mātes sabiedrības – ārvalsts komersanta *IK SPEDITOR Group LLC* firmai.⁸ Izvēlētajā firmā, Senāta ieskatā, ietverti divi komersanta veida apzīmējumi, proti, sabiedrība ar ierobežotu atbildību un individuālais komersants, kas trešajai personai, sastopoties ar apzīmējumu *IK SPEDITOR* bez norādes uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību kā komersanta veidu, varētu radīt maldīgu priekšstatu par komersanta veidu.

⁷ Lettl T. Handelsrecht. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2018, § 4 Rn. 35.

⁸ Senāta 12.02.2009. spriedums lietā Nr. SKA-26/2009. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

Minētais Senāta spriedums atbilst Komerclikuma normu izpratnei sprieduma sastādīšanas laikā, kad kopš Komerclikuma stāšanās spēkā bija pagājuši vien septiņi gadi. Šobrīd minētā tiesiskā strīda risinājums, iespējams, būtu citāds un ne tik formāls, jo nebūtu pareizi Latvijas komercsabiedrībai, kas pieder ārzemju komersantam vai ir starptautiska koncerna sastāvdaļa, liegt pielāgot savu firmu mātes sabiedrības (koncerna valdošā uzņēmuma) firmas vārdiskajam formulējumam. Nevar piekrist 2009. gadā izdarītajam Senāta secinājumam, ka saprātīga trešā persona nespētu novērtēt, ka attiecīgais komersants ir sabiedrība ar ierobežotu atbildību, nevis individuālais komersants.

Kopumā var secināt, ka aizliegumi, kas ierobežo firmas izvēli, Komerclikumā ir paredzēti, lai sekmētu tiesisko drošību un noteiktību komerc tiesiskajā apgrozībā.

4. Likumiskie aizliegumi un to sekas Komerclikuma normās par personālsabiedrībām

Personālsabiedrību, proti, pilnsabiedrību un komandītsabiedrību, normatīvā regulējuma izpēte parāda, ka tajā ir ļoti maz tiesību normu, kurām pretēji sabiedrības biedru darījumi būtu atzīstami par spēkā neesošiem.

Viena no pilnsabiedrības biedru savstarpējās attiecības regulējošām tiesību normām, kurām pretējas vienošanās ir spēkā neesošas, ir KCL 86. panta pirmā daļa par biedru kontroles tiesībām. Saskaņā ar minēto Komerclikuma normu katrs sabiedrības biedrs jebkurā laikā var pārliecināties par sabiedrības lietu gaitu, ieskatīties sabiedrības grāmatvedības un citos dokumentos, kā arī izgatavot sev pārskatu par sabiedrības mantas stāvokli, bilanci un gada pārskatu. Kā norādīts KCL 86. panta otrajā daļā, tad vienošanās, kas ir pretēja šā panta pirmās daļas noteikumiem, nav spēkā. Savukārt saskaņā ar KCL 98. panta trešo daļu nav spēkā tāda sabiedrības biedru vienošanās, kas atceļ vai ierobežo biedra tiesības prasīt sabiedrības izbeigšanu svarīga iemesla dēļ.

Par likumisku aizliegumu CL 1415. panta izpratnē turpretī nav uzskatāms KCL 82. pantā noteiktais konkurences aizliegums, saskaņā ar kuru sabiedrības biedrs bez pārējo biedru piekrišanas nedrīkst slēgt darījumus sabiedrības komercdarbības nozarē vai būt personiski atbildīgs biedrs citā personālsabiedrībā, kura veic tādu pašu komercdarbību. Proti, konkurences aizlieguma pārkāpuma sekas ir nevis noslēgto darījumu spēkā neesamība, bet gan sabiedrības tiesības celt pret tās biedru prasību par zaudējumu atlīdzību vai attiecīgo darījumu atzīšanu par tādiem, kas noslēgti sabiedrības vārdā, un gūtā ienākumu prasījuma tiesību uz to nodošanu sabiedrībai (KCL 82. panta trešā daļa).

Likumisko aizliegumu neliels skaits Komerclikuma noteikumos par personālsabiedrībām un biedru plašā privātautonomija ir saistīta ar minēto sabiedrību samērā brīvo un fleksiblo korporatīvās organizācijas un pārvaldības formu salīdzinājumā ar kapitālsabiedrībām. Minētie aizliegumi ir noteikti sabiedrības biedru interešu aizsardzībai.

5. Likumisko aizliegumu piemēri kapitālsabiedrību normatīvajā regulējumā

Komerclikuma normās par kapitālsabiedrībām ir daudz imperatīvu normu, kas nepieciešamas, lai radītu skaidru tiesisku ietvaru sabiedrības ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrības samērā stingrajai organizatoriskajai un pārvaldes struktūrai. Tādu imperatīvu tiesību normu, kas uzskatāmas par likumiskiem aizliegumiem CL 1415. panta izpratnē, arī kapitālsabiedrību normatīvajā regulējumā nav pārāk daudz, un esošie aizliegumi ir noteikti kādu svarīgu interešu aizsardzības nolūkā.

Saskaņā ar KCL 153. panta trešo daļu mantisko ieguldījumu nedrīkst izdarīt pa daļām. Mazkapitāla sabiedrība ar ierobežotu atbildību, proti, sabiedrība, kuras pamatkapitāls atbilstoši KCL 185.¹ pantam drīkst būt mazāks par 2800 *euro*, nedrīkst noteikt un izmaksāt ārkārtas dividendes (KCL 161.¹ panta devītā daļa).

Attiecībā uz pamatkapitālu norādāms, ka abas kapitālsabiedrības to nedrīkst samazināt zem likumā noteiktā minimālā līmeņa. Kā noteikts KCL 262. panta otrajā daļā, akciju sabiedrības pamatkapitālu nedrīkst samazināt zem likumā noteiktā apmēra, proti, zem 25 000 *euro*. Attiecībā uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību minētais aizliegums ir noteikts tādējādi, ka saskaņā ar KCL 185. pantu sabiedrības minimālais pamatkapitāla apmērs ir 2800 *euro*. Protams, pie KCL 185.¹ pantā minētajiem nosacījumiem ir iespējama arī iepriekš minētā mazkapitāla sabiedrība ar ierobežotu atbildību, tomēr ir apšaubāmi, vai mūsdienu ekonomiskajos apstākļos šāds sabiedrības ar ierobežotu atbildību veids ar samazinātu pamatkapitālu vispār būtu pieļaujams un saglabājams.

Atbilstoši KCL 182. panta trešajā daļā noteiktajam kapitālsabiedrība nedrīkst izmaksāt naudas līdzekļus dalībniekiem, ja sabiedrības pašu kapitāls pārskata gada noslēgšanas brīdī vai, ja pieņemts lēmums par ārkārtas dividenžu noteikšanu, – attiecīgā pārskata perioda beigās ir mazāks vai šādu izmaksu rezultātā kļūtu mazāks par sabiedrības pamatkapitāla apmēru; šis nosacījums neattiecas uz gadījumiem, kad sabiedrība tiek likvidēta. KCL 182. panta trešajā daļā ietvertā aizlieguma pamatā ir kapitāla saglabāšanas princips, atbilstoši kuram, kā norādīts Vācijas sabiedrību tiesību doktrīnā, pamatkapitāla segšanai nepieciešamajām mantiskajām vērtībām sabiedrības kreditoru interesēs ir jābūt sabiedrības rīcībā un tās nevar tikt izlietotas izmaksām dalībniekiem.⁹

Dalībnieku sapulces lēmuma pieņemšanai par sabiedrības prasības celšanu pret dibinātājiem, valdes vai padomes locekļiem vai revidentu statūtos nedrīkst noteikt lielāku balsu vairākumu par klātesošo dalībnieku vienkāršu balsu vairākumu (KCL 172. panta pirmā daļa).

Sabiedrība ar ierobežotu atbildību, kā noteikts KCL 192. panta pirmajā daļā, nedrīkst iegūt savas daļas, ja vien nepastāv likumā noteiktie izņēmumi, piemēram, mantošana, dalībnieka atteikšanās no savas daļas vai dalībnieka izslēgšana no

⁹ Schäfer C. Gesellschaftsrecht. 5. Auflage. München: C. H. Beck, 2018, § 35 Rn. 26.

sabiedrības. Arī akciju sabiedrība nedrīkst iegūt pati savas akcijas, ja nav likumā noteikto izņēmumu, piemēram, sabiedrība samazina pamatkapitālu, izņemot daļu akciju no apgrozības un tās dzēšot (KCL 240. p. 1. d.).

Kā redzams, tad Komerclikuma noteikumus par sabiedrību ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrību tādas tiesību normas, kas CL 1415. panta izpratnē atzīstamas par likumiskajiem aizliegumiem, ir ietvertas galvenokārt tādēļ, lai aizsargātu nevis dalībniekus (akcionārus) individuāli, bet gan pašu sabiedrību, respektīvi, tās mantisko substanci.

6. Likumiskie aizliegumi, kas attiecas uz komercdarījumiem

Komerclikuma komercdarījumu daļā ietvertu specifisku likumisko aizliegumu ir ļoti maz. Tas izskaidrojams ar to, ka uz komersantu noslēgtajiem darījumiem, tostarp līgumiem, kas regulēti Komerclikuma XXI sadaļā “Atsevišķu komercdarījumu veidu īpašie noteikumi”, attiecas arī vispārējie uz civiltiesiskiem darījumiem, tostarp līgumiem, attiecināmie likumiskie aizliegumi.

Likumiskie aizliegumi CL 1415. panta izpratnē ir, piemēram, tie komercdarījumu daļas noteikumi, kuri vienpusējos komercdarījumos neļauj komersantam noteiktus darījuma (līguma) izpildes paātrināšanai paredzētus tiesiskos līdzekļus izmantot pret otru līdzēju, ja pēdējais nav komersants. Saskaņā ar KCL 411. panta piekto daļu šā panta noteikumi par pircēja pienākumu komerciālajā pirkuma līgumā iespējami īsā laikā pārbaudīt precī un paziņot pārdevējam par tās trūkumiem nav piemērojami, ja pircējs nav komersants. Savukārt no KCL 399. panta pirmās daļas noteikumiem var secināt, ka komerciālās aizturējuma tiesības komercdarījumu attiecībās komersants nedrīkst izlietot pret otru pusi, ja tā nav komersants. Minētie aizliegumi, kuriem pretējas vienošanās līdz ar to nav spēkā, ir noteikti, lai komercdarījumos “saudzētu” to līdzēju, kurš nav komersants.

Tā kā komercdarījumi saskaņā ar KCL 388. pantu ir visi komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību, tad komercdarījumi ir arī tādi komersanta darījumi, kuru regulējums Komerclikumā atrodas ārpus komercdarījumu daļas. Viens no šādiem komercdarījumiem ir komercaģenta līgums, jo saskaņā ar KCL 45. un 46. pantu komercaģents ir komersants, kas uz komercaģenta līguma pamata ir pilnvarots citas personas (principāla) vārdā un labā pastāvīgi slēgt darījumus ar trešajām personām vai sagatavot to noslēgšanu.

Zīmīgi, ka Komerclikuma noteikumus par komercaģentu ir ietverti visai daudzi aizliegumi noslēgt noteikta satura vienošanās starp principālu un komercaģentu. Saskaņā ar KCL 47. panta ceturto daļu nav spēkā vienošanās, kas ir pretēja šajā Komerclikuma pantā noteiktajiem komercaģenta pienākumiem pret principālu. Tāpat atbilstoši KCL 48. panta trešajai daļai nav spēkā vienošanās, kas ir pretēja pārējās šā panta daļās minētajiem principāla pienākumiem pret komercaģentu. Nav spēkā arī principāla un komercaģenta vienošanās, kas salīdzinājumā ar KCL 51. panta noteikumiem pasliktina komercaģenta tiesības

prasīt provīziju (sk. KCL 51. panta piekto daļu). Kā noteiks KCL 57. panta otrās daļas pirmajā teikumā, nav spēkā arī vienošanās par īsākiem komercaģenta līguma uzteikuma termiņiem nekā šajā Komerclikuma pantā noteiktie.

Komerclikuma noteikumi par komercaģentu lielā mērā ir vērsti uz komercaģenta tiesiskā stāvokļa nodrošināšanu, ņemot vērā to, ka komercaģents kā pilnvarnieks ir pakļauts principāla norādījumiem. Tomēr atsevišķi Komerclikuma noteikumi, kas principāla un komercaģenta vienošanās pasludina par spēkā neesošām, ir diskutabli, jo komercaģents ir komersants, nevis, piemēram, darbinieks, kurš būtu īpaši aizsargājams kā līguma vājākā puse.

Apkopojot minēto, secināms, ka tādiem darījumu aizliegumiem, kas Komerclikumā noteikti attiecībā uz komercdarījumiem, ir izņēmuma raksturs un minēto ierobežojumu nav daudz, jo komercdarījumu regulējuma uzdevums ir privāt-autonomiju salīdzinājumā ar Civillikuma regulējumu vēl vairāk paplašināt, nevis sašaurināt.

Kopsavilkums

1. Komerclikumā ietvertie absolūtie darījumu un darījumam līdzīgu (darījumveida) darbību aizliegumi ir CL 1415. pantā minētā vispārējā likumam pretēju darījumu aizlieguma konkretizācija komerc tiesībās.
2. Kaut arī likumiskajiem aizliegumiem komerc tiesībās ir izņēmuma raksturs, Komerclikumā ir atrodams prāvs skaits privātautonomijas un līguma brīvības ierobežojumu, kas noteikti aizliegumu formā un nepieļauj noteikta veida darījumus. Minētie aizliegumi, kuru pārkāpuma sekas ir darījuma spēkā neesamība, ir ieviesti, lai nodrošinātu tiesisko noteiktību komercdarbībā un pasargātu komersantu, bet zināmos gadījumos – arī komercsabiedrību biedrus (dalībniekus) vai trešās personas no saimnieciski nelabvēlīgām sekām.
3. Komerclikumā noteiktie likumiskie aizliegumi jeb aizliegumi, kas tiem pretējas darbības padara par prettiesiskām CL 1415. panta izpratnē un absolūti spēkā neesošām, ir jānošķir no Komerclikumā ietvertiem relatīva rakstura ierobežojumiem, kad attiecīga darbība nav spēkā tikai pret trešajām personām. Pie pēdējiem visupirms pieder komersanta likumiskajiem vai līgumiskajiem pārstāvjiem noteikti iekšēji pārstāvības varas ierobežojumi.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Balodis K. Civillikuma 1415. pants un tā piemērošanas robežas. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

3. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Otrais izdevums. Rīga: Mans īpašums, 2000.
4. Lettl T. Handelsrecht. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2018.
5. Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komercedarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). [B. v.]: SIA "A. Strupiņa juridiskais birojs", 2003.
6. Schäfer C. Gesellschaftsrecht. 5. Auflage. München: C. H. Beck, 2018.

Tiesu prakse

7. Senāta 12.02.2009. spriedums lietā Nr. SKA-26/2009. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].
8. Senāta 15.11.2013. lēmums lietā Nr. SKK-371/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].
9. Senāta 04.06.2019. lēmums lietā Nr. SKK-111/2019 5.1., 5.2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].